

Tomasz Suma

Dyrektorzy generalni poczt Królestwa Polskiego (1815–1877)

Przegląd Historyczny 99/1, 89-104

2008

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

TOMASZ SUMA
(Wrocław)

Dyrektorzy generalni poczt Królestwa Polskiego (1815–1871)

Poczta, jako gałąź łączności oraz transportu, odgrywała przez wiele stuleci istotną rolę gospodarczą i społeczną. Zakres jej czynności zmieniał się w zależności od epoki i potrzeb klientów. Od XVI w. była jedną z głównych instytucji przewozowych zarówno korespondencji, jak osób prywatnych i towarów. Dopiero zmiany techniczne i społeczne w drugiej połowie XIX w., zwłaszcza pojawienie się kolei żelaznych, nadały poczcie charakter dobrze znany współczesnemu odbiorcy: instytucji posiadającej monopol na przesyłanie korespondencji i emitowanie znaczków pocztowych. Dalsze zmiany, takie jak pojawienie się telegrafu i telefonu (które bardzo szybko zostały podporządkowane poczcie) wywarły dodatkowy wpływ na zakres świadczonych przez nią usług. W opinii dziewiętnastowiecznego społeczeństwa Królestwa Polskiego poczta była prestiżową instytucją publiczną, a wykonywanie zawodu urzędnika pocztowego stanowiło zaszczyt i powód do nieukrywanej dumy. Niełatwo było uzyskać posadę na poczcie a kauce i warunki stawiane kandydatom były surowe i bezwzględnie respektowane. Łatwo było natomiast ją utracić, gdyż za popełnione wykroczenia lub nieprzestrzeganie przepisów najczęściej wykreślano z listy urzędników, a w drobniejszych przypadkach nakładano wysokie kary pieniężne. Stanowcza i nieugięta postawa władz pocztowych sprzyjała wykształceniu się zdyscyplinowanej i posłusznej kadry urzędników cywilnych.

Badaniem przeszłości poczty polskiej zajmowało się dotąd bardzo niewiele osób, stąd też jej dzieje nie są dobrze znane. Pomija się wiele tematów z nią związanych, co widać wyraźnie w badaniach prozopograficznych, czy nad elitami społeczeństwa oraz w studiach z historii gospodarczej. Zwłaszcza zbiorowość urzędników pocztowych i ich miejsce w dziewiętnastowiecznym społeczeństwie oraz w służbach cywilnych Królestwa Polskiego nie doczekały się dotychczas szerszego zainteresowania¹.

Początki polskiej poczty sięgają 1558 r., kiedy król Zygmunt August nadał Prosperowi Prowanie przywilej na zaprowadzenie stałego połączenia pocztowego między Krako-

---

¹ Autor niniejszego artykułu opracował dwie duże prace z omawianego zakresu, tj. Portret zbiorowy urzędników pocztowych Królestwa Polskiego, Uniwersytet Wrocławski, Instytut Historii (dysertacja doktorska) oraz kompendium *Urzednicy pocztowi w Królestwie Polskim 1815–1871. Słownik biograficzny*, Warszawa 2005.

wem a Wenecją². Po trzecim rozbiórce poczta polska przestała istnieć, a na ziemiach polskich rozpoczęły działalność analogiczne służby państw zaborczych. Reaktywowano ją po utworzeniu Księstwa Warszawskiego. Wraz z powstaniem Królestwa Polskiego w 1815 r. uchwałą Rządu Tymczasowego z 26 czerwca 1815 powołana została do życia Dyrekcja Generalna Poczty jako instytucja rządowa³. Był to również początek nowożytnej poczty na terenie Królestwa Polskiego; z biegiem lat wykształciła ona nowoczesny i sprawny system działania. W 1815 r. powstał jej podstawowy schemat organizacyjny, który w niezmiennym formie obowiązywał aż do jej likwidacji w 1871 r.⁴ W 1815 r. zmienił się także zasięg terytorialny działalności poczty, ograniczony początkowo do samego Królestwa, a dopiero po podpisaniu układów i konwencji pocztowych z państwami sąsiednimi, rozszerzony na inne kraje⁵.

Wewnętrzną organizację poczty oraz Dyrekcji Generalnej Poczty Królestwa Polskiego określono odrębnym postanowieniem namiestnika z 4 lipca 1817⁶. Otrzymały one scentralizowaną strukturę. W tymże roku wydano także pierwszy po ustanowieniu Królestwa Polskiego zbiór przepisów pocztowych⁷. Dyrekcja została podporządkowana Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji, która sprawowała nad nią nadzór zwierzchni do 1846 r.⁸ Poczcie przyznano przywileje: własne godło i atrybuty, odrębny wzór umundurowania, określono specjalny wygląd i barwę pojazdów pocztowych, nadano im pierwszeństwo w ruchu lądowym, prawo korzystania z dróg prywatnych oraz bezpłatnie z mostów, promów i przepraw, obowiązek przewożenia ładunku pocztowego przez przedsiębiorstwa przewozowe i osoby prywatne, prawo do ulg lub całkowitego zwolnienia z opłat za wyna-

² O początkach poczty polskiej vide: *400 lat poczty polskiej*, Warszawa 1958, s. 9–61; Z. Z y g m u n t o w i c z, *Zarys rozwoju poczty w Polsce*, „Przegląd Pocztowy” 1931. z. 7, s. 73–74; K. P h i l i p p, *Zarys historii poczty ze szczególnym uwzględnieniem historii poczty polskiej*, Bydgoszcz 1927, s. 26–27; M. D u c z m a l, *Jagiellonowie*, Kraków 1996, s. 531–532; W. P o c i e c h a, *Królowa Bona (1494–1557)* t. IV Poznań 1958, passim; H. G o ł o g ó r s k i, *Prawo pocztowe dawnej Polski*, „Przegląd Pocztowy”, 1937, z. 10, 11, 12; 1938, z. 1, 3, 5, 7, 8; W. G r a d k o w s k i, *Organizacja i dochody poczty polskiej w latach 1764–1851*, KHKM 1972, z. 3.

² *Uchwała Rządu Tymczasowego z 26 VI 1815 r. o mianowaniu dyrektora policji i poczty*, [Warszawa 1815], AGAD, Rząd Tymczasowy, sygn. 173; „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” 1815, nr 53.

³ 1 stycznia 1871 poczta Królestwa Polskiego została włączona do rosyjskiego systemu pocztowego. *Zbiór Praw Królestwa Polskiego. Postanowienia i rozporządzenia rządu 1870*, nr 49, s. 16.

⁴ Królestwo Polskie (a później Rosja w jego imieniu) zawarło kilka układów pocztowych: w 1816 r. z Rosją, w 1818 r. z Austrią, w latach 1825 i 1827 z Prusami; w 1827 r. Królestwo zostało objęte konwencją rosyjsko-pruską, a w 1838 r. podpisało konwencję z Wolnym Miastem Krakowem. Vide: AGAD, Protokoły posiedzeń Rady Administracyjnej (dalej: PPR), sygn. 1, k. 536–539; sygn. 9, k. 296–305; Projekt szczegółowej instrukcji dla komisarza ze strony Królestwa Polskiego wyznaczony do zawarcia konwencji pocztowej pomiędzy Departamentem Poczтовым Cesarstwa Rosyjskiego a Dyrekcją Generalną Poczty Królestwa Polskiego (AGAD, Komisja Rządowa Przychodów i Skarbu, sygn. 1674, k. 54–64); „Dziennik Praw Królestwa Polskiego” (dalej: DzPKP) 1827, t. III, s. 297; 1838, t. XVI, s. 305; DzPKP 1827, t. XI, nr 46, s. 541–694; „Gazeta Warszawska” 1818, nr 99; 1827, nr 206–211; cf. także: M. C z e r n i k, *Stosunki pocztowe Królestwa Polskiego z Rosją w latach 1815–1851*, „Historyczno-Badawczy Biuletyn Filatelistyczny” (dalej: HBBF) 1982, nr 4, s. 173–177; idem, *Stosunki pocztowe Królestwa Polskiego z Wolnym Miastem Krakowem (1815–1846)*, HBBF 1982, nr 3, s. 122–127; W. N a m y s ł o w s k i, *Poczta Wolnego Miasta Krakowa*, Kraków 1913, passim.

⁶ AGAD, Rada Stanu (dalej: RS), sygn 265, k. 180–185.

⁷ *Instruktarz dla oficjalistów pocztowych w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1817.

⁸ Później utworzono Główny Zarząd Poczty Królestwa Polskiego pozostający pod zwierzchnictwem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji (1846–1851), a następnie Zarząd XIII Okręgu Poczтового.

jem pomieszczeń na potrzeby poczty⁹. Miała ona administrować i wykonywać usługi łączności oraz transportu osób i towarów na terenie Królestwa Polskiego. Stąd też odgórnie narzucono jej charakter i strukturę organizacyjną. Konstrukcja administracji pocztowej w latach 1815–1871 była trójstopniowa: a). Dyrekcja Generalna Poczty w Warszawie; b). Urzędy pocztowe — pocztamty (głównie: gubernialne, pośrednie, pograniczne i powiatowe) oraz c). Ekspedycje i stacje pocztowe.

Centralną władzą pocztową w Królestwie Polskim była więc od 1817 do 1830 r. Dyrekcja Generalna Poczty, na której czele stał dyrektor generalny poczt, będący równocześnie członkiem Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Policji¹⁰. Pewne zmiany w tytulaturze dyrektora nastąpiły w czasie powstania listopadowego. Od 30 grudnia 1830 przestał pełnić swe funkcje dotychczasowy dyrektor generalny Antoni Sumiński, a z rozkazu dyktatora powstania, Józefa Chłopickiego, jej praktyczne kierownictwo objął wiceprezydent Warszawy, Tomasz hr. Łubieński¹¹. 7 grudnia utworzone zostało stanowisko nietatowego dyrektora generalnego policji i poczt, zwanego „obywatelskim”. Jego zadaniem było „uważne i dokładne kontrolowanie pracy aktualnie urzędującego dyrektora poczt”¹².

W połowie grudnia 1830 r. Rada Muncypalna Warszawy oddzieliła sprawy poczty od policji i utworzyła stanowisko zastępcy dyrektora generalnego poczt oraz funkcje tzw. obywateli delegowanych¹³. Zastępca dyrektora przejął niemal wszystkie obowiązki dotychczasowego dyrektora generalnego, jednak formalnie był mu podporządkowany, tak pod względem wykonywanych obowiązków, jak i w sprawach politycznych. Natomiast obywatele delegowani trudnili się rewizją poczt odchodzących i przychodzących oraz kasy generalnej pocztowej, a także odbiorem korespondencji adresowanej do władz i wojska¹⁴. Zastępcą dyrektora został 26 grudnia 1830 Stanisław Kaczkowski który niebawem zrezygnował z tej funkcji. 30 grudnia zastąpił go, z nominacji Chłopickiego, Kalikst Morozewicz. Od tego momentu faktycznie przestali pełnić swe funkcji w Głównym Urzędzie Pocztowym Nadwornym i Dyrekcji Generalnej Poczty radca stanu Antoni Sumiński oraz wspomniani obywatele delegowani Rady Muncypalnej m. st. Warszawy¹⁵.

Okres popowstaniowy przyniósł kolejne zmiany w organizacji wewnętrznej Dyrekcji Generalnej Poczty. Komunikację pocztową w Królestwie wznowiono 17 września 1831¹⁶, jednak należało przeprowadzić jeszcze wiele zmian. Pilnej korekty i ustabilizowania wy-

⁹ *Ministerstwo Wnuciernych Dieł. Istoriceszkij Oczerk*, t. II, S. Peterburg 1901, s. 103–104.

¹⁰ DzPKP 1817, t. III, s. 351.

¹¹ R. Ł u b i e Ń s k i, *General Tomasz Pomian hrabia Łubieński*, t. II, Warszawa 1899, s. 2–5.

¹² „Gazeta Warszawska” 1831, nr 288, s. 2196.

¹³ Obywatele delegowani Rady Muncypalnej m. st. Warszawy zostali skierowani do pracy w Dyrekcji Generalnej Poczty w grudniu 1830 r., kiedy rozgorzał spór między Wydziałem Wykonawczym Rady Administracyjnej, przekształconej następnie w Rząd Tymczasowy, a Radą Muncypalną m. st. Warszawy o nadzór nad pocztą państwową podczas powstania. Kiedy Rada Administracyjna powołała 2 grudnia 1830 Adama Chłędowskiego na stanowisko nadzorującego pocztę w imieniu rządu, Rada Muncypalna, która też miała zamiar objąć pocztę swoim nadzorem, zażądała cofnięcia tej decyzji i wprowadzenia do dozoru pocztowego jej przedstawicieli: Sturma, Kantego Wołowskiego i Adolfa Cichowskiego. W rezultacie tych rozgrywek Dyrekcja Generalna Poczty w dniach 4–30 grudnia 1830 nadzorowana była przez dwie władze nawzajem się zwalczające.

¹⁴ „Gazeta Warszawska” 1830, nr 329, s. 3157–3160; „Dziennik Powszechny Krajowy” 1830, nr 336.

¹⁵ „Gazeta Warszawska” 1830, nr 341, s. 3258; nr 344, s. 3281, s. 3315.

¹⁶ „Powszechny Dziennik Krajowy” 1831, nr 254, s. 128; nr 255, s. 1285; „Gazeta Warszawska” 1831, nr 335, s. 2519.

magą przede wszystkim sprawą wewnętrzną organizacji Dyrekcji Generalnej. Zmiany rozpoczęto od zlikwidowania stanowiska zastępcy dyrektora generalnego poczt i utworzenia na nowo funkcji dyrektora generalnego, na którą powrócił cztery miesiące później Antoni Sumiński. Zlikwidowano także stanowisko sekretarza prezydialnego oraz utworzono stanowisko tymczasowego członka Dyrekcji Generalnej Poczt na okres czteromiesięcznej nieobecności dyrektora.

W 1832 r. nastąpiła też reorganizacja resortów w rządzie Królestwa. Dyrekcja Generalna Poczt przeszła pod kontrolę nowo utworzonego Wydziału Przemysłów i Kunsztów Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Duchownych i Oświecenia Publicznego, która powstała z połączenia Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego z Komisją Rządową Spraw Wewnętrznych i Policji. Rok później oddzielono pocztę od policji. Dyrekcja posiadała w tym czasie znaczną autonomię, tylko w niewielkim stopniu ograniczoną przez Wydział Przemysłu i Kunsztów, który interpretował przepisy prawa pocztowego oraz mianował niższych urzędników pocztowych na wniosek Dyrekcji.

Następstwem przyłączenia poczty do komisji oraz oddzielenia jej od policji były zmiany personalne oraz zmiany w tytulaturze wyższych urzędników¹⁷. Odtąd dyrektorzy generalni poczt utracili stanowisko rady stanu.

Od lutego 1832 r. p. o. dyrektora poczt został rosyjski generał Wilhelm de Pohl, kierownik Pocztańtu Polowego Armii Czynnej sztabu głównego wojsk rosyjskich w Warszawie. Okres ten to czas, w którym w Warszawie stacjonowały wojska rosyjskie. Blisko rok trwała wymuszona współpraca między Pocztańtem a Głównym Urzędem Pocztowym Nadwornym w Warszawie, zobowiązanym do przesyłania do sztabu głównego wojsk rosyjskich wszystkich przesyłek adresowanych do władz i osób wojskowych. Władze wojskowe zażądały też, aby dyliżanse pocztowe przychodzące do Warszawy najpierw zatrzymywały się przed sztabem głównym, gdzie zabierano przesyłki do sortowania i uiszczenia opłaty celnej¹⁸. Wilhelm de Pohl mianowany został dyrektorem generalnym Poczt Królestwa Polskiego 24 maja 1833 r. Od tego momentu ten najwyższy urząd pocztowy będzie zawsze sprawował Rosjanin. De Pohl funkcję tę wypełniał dość długo, bowiem do lutego 1844 r. (kilkanaście dni później, w marcu, zmarł). Jego miejsce zajął książę Aleksander Golicyn (1844–1858), za którego dyrektorowania poczta Królestwa Polskiego utraciła autonomię; a po nim Aleksander Masson (1859–1865) i Bazyl Frejgang (1866–1871)¹⁹.

System administrowania pocztą w Królestwie Polskim miał się zbliżać do systemu rosyjskiego i stopniowo nabierał wszystkie jego cechy. Przejawem tego był wydany 26 marca/7 kwietnia 1851 ukaz Rządzącego Senatu dotyczący „Urządzenia służby Pocztowej w Królestwie Polskim”, który zakładał generalną reorganizację poczty Królestwa²⁰. Zamiast dotychczasowej Dyrekcji Poczt ustanowiono Zarząd XIII Okręgu Pocztowego, podporządkowany całkowicie dyrektorowi poczty w Rosji. Poczta Królestwa Polskiego utraciła niezależność. XIII Okręg Pocztowy miał być zorganizowany „podług zupełnego rosyjskiego systematu”. Dotychczasowy dyrektor poczty miał odtąd nosić tytuł Poczt Dyrek-

¹⁷ Cf. K. M o r a w s k a, *Centralne władze wyznaniowe Królestwa Polskiego*, [w:] *Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie. Przewodnik po zasobie*, Warszawa 1998, t. II, s. 177–203.

¹⁸ M. C z e r n i k, *Stosunki pocztowe*, s. 175–176.

¹⁹ Cf. *Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego na rok 1865*, Warszawa 1864, s. 493; *Cirkularnoje priedpisanije uprawlienija Zapadnogo Pocztowego Okruga*, Warszawa 1867, nr 4, s. 2 (dalej: CPU).

²⁰ DzPKP 1852, t. XLIV, s. 325–335. Ukaz ten wcześniej trafił do prasy. Cf. „Dziennik Warszawski” 1851, nr 83, s. 1; „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 1851, nr 6, s. 30; „Gazeta Warszawska” 1851, nr 9, s. 1.

tora Warszawskiego Zarządzającego XIII Okręgiem Pocztowym (*Poczt Diriektor Warszawskij Zawiadujuszczij XIII Pocztowym Okrugom*). Pocztamt Warszawski oddano w zawiadywanie pomocnika (zastępcy) poczt dyrektora (*Pomoszczik Poczt Diriektora*). Wszyscy urzędnicy Zarządu i podległych mu placówek pocztowych mieli otrzymać rosyjskie tytułacje.

Po tych zmianach Zarząd XIII Okręgu Pocztowego składał się ze wspomnianego naczelnika okręgu, sprawującego równocześnie funkcję Warszawskiego Dyrektora Poczt (*Warszawskij Poczt Diriektor*), którym mianowano zasłużonego urzędnika rosyjskiego, rzeczywistego radcę stanu (*diejstwitielnyj sztatskij sowietnik*), księcia Aleksandra Golicyna; dalej z pomocnika naczelnika, który też zarządzał warszawskim pocztamt (mianowano na to stanowisko wcześniejszego szefa rosyjskiej tajnej policji, później szefa cenzury, Aleksandra Massona, późniejszego dyrektora poczt w Królestwie Polskim), dwóch radców Zarządu (*Sowietnik Uprawlenija*) (Teodora Kobierskiego i Szymona Kaczanowa), naczelnika Kancelarii (*Prawitiel Kancelarii*) (Ignacy Karpiński), dwóch inspektorów (*Poczt Inspiektor*; Józef Grzeczmarowski i Józef Matej), budowniczego Zarządu Pocztowego (*Architektor pri Pocztowom Uprawlenii*) (Kazimierz Perkowski), urzędnika do szczególnych poruczeń (*Czynownik dla Osobnych Poruczenij*) (Antoni Devison) i lekarza Zarządu Pocztowego (*Liekar' Pocztowogo Uprawlenija*) (dr Józef Antoni Seeman)²¹. 1 września 1858, w rezultacie długich zabiegów namiestnika i Rady Administracyjnej Królestwa Polskiego, Zarząd XIII Okręgu Pocztowego przeszedł pod bezpośrednie zwierzchnictwo namiestnika i Rady Administracyjnej²². Odtąd będzie nosił nazwę Zarządu Okręgu Pocztowego Królestwa Polskiego (*Uprawlenije Pocztowogo Okruga Carstwa Polskogo*). Spowodowało to pewne rozluźnienie związków Zarządu Poczt Królestwa Polskiego z Departamentem Poczty Cesarstwa Rosyjskiego.

Do dalszych zmian doszło w 1862 r. Ukaz Najwyższy z 31 lipca/12 sierpnia tego roku w miejsce zlikwidowanego Okręgu Pocztowego Królestwa Polskiego ustanowił „oddzielny i niezależny od głównej zwierzchności pocztowej” Zarząd Poczt w Królestwie Polskim²³. W październiku tego samego roku zreorganizowano również nazwy urzędów: powrócono do tytułatury z 1851 r. dyrektora poczt w Królestwie zamiast dotychczasowego naczelnika Okręgu Pocztowego Królestwa Polskiego, a w dalszej kolejności zamieniono tytuł pomocnika naczelnika Okręgu Pocztowego na pomocnika dyrektora poczt z pozostawieniem pod jego kierownictwem Pocztamtu Warszawskiego²⁴. Dla polskiej poczty oznaczało to przywrócenie pewnej samodzielności w zakresie pragmatyki służbowej, co niebawem zaowocowało usprawnieniem jej funkcjonowania wewnątrz państwa, stosunkowo dynamicznym rozwojem oraz podpisaniem korzystnych układów pocztowych z Prusami i Austrią²⁵.

Represje popowstaniowe nie ominęły poczty. „Uznawszy za pożyteczne dla skuteczniejszego rozwinięcia pocztowych stosunków pomiędzy Królestwem Polskim a Cesarstwem”, ukazem z 19/31 grudnia 1866 zniesiono autonomię poczty w Królestwie.

²¹ *Rocznik urzędowy obejmujący spis naczelnich władz Cesarstwa oraz wszystkich władz i urzędników Królestwa Polskiego na rok 1852*, Warszawa 1852, s. 303.

²² „Gazeta Warszawska” 1858, nr 302, s. 1; nr 304, s. 1–2; nr 306, s. 1; nr 177, s. 1–2.

²³ *Cyrkularz Zarządu Poczt w Królestwie Polskiem* (dalej: CZP) 1862, nr 8, s. 1–2; DzPKP 1861, t. 61; *Ministerstwo Wnutriennich Dieł*, s. 106.

²⁴ CZP 1862, nr 10, s. 1.

²⁵ DzPKP 1866, t. LXIV, s. 309; 1866, t. LXV, s. 107.

Ponownie została ona włączona do rosyjskiego systemu pocztowego. Ukaz ten miał obowiązywać od 1/13 stycznia 1867²⁶. Utworzony na jego mocy Zachodni Okręg Pocztowy poczty rosyjskiej obejmował swym zasięgiem wyłącznie terytorium Królestwa. Istniał tylko cztery lata; ostatecznie został zlikwidowany na początku 1871 r. Otrzymał wprawdzie nieznaczną autonomię, ale *de facto* była ona tylko szczątkiem autonomii z lat pięćdziesiątych. Bezpośredni zarząd nad pocztą Królestwa powierzony został Ministerstwu Poczt i Telegrafów w Petersburgu, które w marcu 1868 r. włączono do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych.

Na czele Zachodniego Okręgu Pocztowego stanął naczelnik bezpośrednio podlegający rosyjskiemu ministrowi poczt i telegrafów. Funkcję tę pełniło kolejno dwóch urzędników: dotychczasowy naczelnik Aleksander Masson, który jednocześnie z powyższymi zmianami na własną prośbę otrzymał zwolnienie ze służby, oraz mianowany jego zastępcą Bazyl Frejgang — w latach 1864–1865 pomocnik dyrektora poczt i zawiadujący Pocztamttem Warszawskim²⁷. Minister poczt i telegrafów otrzymał wyłączne prawo w „urządzaniu biur pocztowych, zwijaniu tychże, podnoszeniu do klas wyższych i rozszerzaniu przez powiększenie liczby osób, nie przekraczając wszakże wysokości sum na ten cel wyznaczonych”²⁸. Przedstawiał też kandydatów na stanowisko naczelnika Okręgu, którego mianował cesarz najwyższym ukazem, a także potwierdzał nominacje wszystkich urzędników pocztowych w Królestwie, których mianował Departament Poczt. Obowiązki pomocnika naczelnika Okręgu, równocześnie zawiadującego Pocztamttem Warszawskim, powierzono urzędnikowi zarządzającemu wydziałem pocztowym w guberni warszawskiej.

W pocztowej hierarchii urzędniczej najwyższe stanowisko zajmował dyrektor generalny poczt (od 1850 r. zastępca dyrektora). W Królestwie Polskim nominacji na te stanowiska dokonywała Rada Administracyjna Królestwa Polskiego w imieniu cara, po konsultacji z przedstawicielami namiestnika, a od 1844 r. — Główny Zwierzchnik Departamentu Poczt w Petersburgu za zgodą namiestnika Królestwa Polskiego. Były to stanowiska polityczne, a posadę dyrektora — nieosiągalną drogą naturalnego awansu zawodowego — powierzano osobom, które z reguły nie były pocztowcami. Na dziesięciu dyrektorów generalnych poczt, urzędujących w latach 1815–1871 tylko jeden, Ernest Sartorius de Schwanenfeld, był wcześniej związany z resortem poczty, a i jego nominacja nie wynikała z tradycyjnego przebiegu kariery pocztowego urzędnika. Inni dyrektorzy pochodzili z różnych środowisk urzędniczych i spoza administracji.

Wiek objęcia stanowiska dyrektorskiego znacznie odbiegał od przeciętnego dla urzędników pocztowych Królestwa. Dla trzech dyrektorów nie posiadamy danych o dacie urodzenia, toteż nie można określić wieku, w którym otrzymali nominacje. Dla pozostałych sprawa wygląda następująco: w chwili otrzymania nominacji jeden miał 28 lat, trzech mieściło się w przedziale 40–49 lat, czterech — w przedziale 70–79 lat, a jeden miał więcej niż 80 lat. Czterech dożyło wieku 80–89 lat, po jednym 70–79 i 65–69. Z kolei ich staż pracy pocztowej kształtował się następująco: jeden pracował na stanowisku dyrektora poczt mniej niż rok, sześciu — od 1 do 5 lat, jeden — 6 lat, dwóch od 10 do 19 lat. Spośród dziesięciu dyrektorów poczt dwóch pełniło funkcję dwukrotnie: Antoni Sumiński (1816–1830 i 1831–1833) oraz Aleksander Golicyn (1844–1851 i 1852–1858). Wynika z tego, że spr-

²⁶ Ibidem 1866, t. LXVI, s. 274–277.

²⁷ „Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego na rok 1865”, Warszawa 1864, s. 493; CZP 1864, nr 8, s. 1.

²⁸ DzPKP 1866, t. LXVI, s. 274.

wowanie posady dyrektora generalnego było stabilne i jeśli przebieg kariery nie został niczym zakłócony, urzędnik osiągał na nim wiek emerytalny i kończył służbę cywilną. Stanowisko dyrektora generalnego było zależne od decyzji politycznej, toteż zmiany polityczne mogły znacznie wpływać na jego obsadę i ciągłość. W zasadzie jedynie w przypadku Antoniego Sumińskiego sytuacja polityczna w kraju oraz walka polityczna między stronnictwami miały wpływ na przebieg służby pocztowej na stanowisku dyrektora. W pozostałych przypadkach sprawowanie owej funkcji było uwieńczeniem kariery urzędniczej i nie zostało zakłócone.

Na dyrektorach generalnych spoczywała odpowiedzialność za całość służby pocztowej w kraju. Dyrektor miał obowiązek wydawać instrukcje i zbiory przepisów, czuwać nad regularnością biegu poczt; odpowiadał także za politykę finansową i personalną. To on mianował wszystkich urzędników pocztowych w Królestwie Polskim i nadzorował wypełnianie przez nich obowiązków służbowych ustalonych prawem, a w przypadku niesubordynacji wyciągał konsekwencje; dalej zawierał kontakty z pocztaltermi²⁹ w kraju oraz konwencje pocztowe z innymi krajami, odpowiadał za regularny bieg poczt, całość dochodów pocztowych, rachunkowość Zarządu Okręgu Pocztowego, a także za porządek w placówkach terenowych, terminowe wnoszenie kaucji za objęcie przez urzędników posady i relacje poczty z jej pasażerami i klientami. Tylko on miał prawo przedstawiać namiestnikowi Królestwa Polskiego kandydatury urzędników pocztowych do podwyższenia rang, nadania tytułów honorowych, Znaku Nieskazitelnej i Długoletniej Służby Cywilnej oraz wszelkich orderów i odznaczeń monarszych³⁰.

Dyrektor generalny zobowiązany został również do składania swym przełożonym w Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu, Radzie Administracyjnej Królestwa Polskiego oraz namiestnikowi, cyklicznych raportów o stanie poczty. Do jego zadań należało także przewodniczenie posiedzeniom Dyrekcji Generalnej Poczty (Zarządu Okręgu Pocztowego). Na ogół samodzielnie podejmował na tych posiedzeniach większość decyzji i przedstawiał je tylko Zarządowi, zaś w przypadkach „niedotyczących prostego wykonania” przez dyrektora, Zarząd miał decydować kolegialnie. Wówczas dyrektor generalny, wspólnie z zastępcą i radą zarządu, miał głos „stanowczy”, zaś pozostali urzędnicy jedynie głos doradczy. Do ważności decyzji potrzebne były trzy głosy „stanowcze” z decydującym jednak w każdej sprawie i każdych okolicznościach głosem dyrektora generalnego.

Oprócz rutynowych zajęć pocztowych, dyrektorzy generalni uczestniczyli również w pracach komisji rządowych, które stanowiły jedynie część ich codziennych obowiązków. Trzeba pamiętać, że dyrektor generalny poczt był podporządkowany Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych, a później Departamentowi Poczty w Petersburgu, a więc był zarazem członkiem Rady Stanu Królestwa Polskiego i zobowiązany został z urzędu do uczestniczenia w pracach najwyższej administracji państwa. Na przykład Aleksander Linowski, dyrektor generalny poczt w latach 1815–1816, dla którego wprawdzie zarządzanie pocztą było mniej ważnym zajęciem, gdyż zajmował się on głównie policją³¹, uczestniczył także

²⁹ Pocztalter — dzierżawca i zarządca pocztalterii (stacji przepręgowej).

³⁰ Postanowienie Organiczne Pocztowe, Warszawa 1829, Biblioteka Muzeum Poczty i Telegrafów we Wrocławiu (dalej: Bibl. MPiT), rkps R–11; *Zbiór przepisów pocztowych w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1861, s. 8.

³¹ Dyrektor nosił wówczas tytuł dyrektora generalnego policji i poczt.

w reorganizowaniu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, którym przez pewien czas kierował, jak również brał udział w pracach komitetu przygotowującego konstytucję Królestwa Polskiego³². Wszyscy dyrektorzy natomiast mieli obowiązek uczestniczyć w pracach Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych oraz Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu. Również ich zastępcy³³ nie ograniczali swojej pracy jedynie do wydziału pocztowego, jak choćby Stanisław Kaczkowski (który otrzymał nominację wbrew swoim chęciom i prosząc o odwołanie ze stanowiska argumentował swoją prośbę tym, że równocześnie jest posłem i uczestniczy w pracach licznych komisji sejmowych, a z tym „rodzajem zatrudnienia nie jest obeznany”³⁴). Jego następcą, Kalikst Morozewicz, również sprawował funkcję posła na sejm 1830/1831 r.³⁵

Dyrektorzy generalni poczt (naczelnicy okręgu) pochodzili wyłącznie spośród szlachty. Jeden legitymował się szlachectwem pruskim (Ernest Sartorius de Schwanefeld), czterech było ze szlachty rosyjskiej (Aleksander Golicyn, Wilhelm de Pohl, Aleksander Masson i Bazyli Frejgang), pięciu — z polskiej (Aleksander Linowski, Antoni Sumiński, Tomasz Łubieński, Wincenty Dobiecki i Ksawery Czarnocki). Przy tym Tomasz Łubieński obok polskiego, posiadał też francuski tytuł szlachecki. W identycznych proporcjach przedstawia się ich wyznanie: ewangelickie — 1, prawosławne — 4 i rzymskokatolickie — 5.

Pierwszym dyrektorem generalnym poczt Królestwa Polskiego był Ernest Sartorius de Schwanefeld. Urodził się w 1740 r. w Malborku, zmarł 17 lutego 1820 w Warszawie. Uchodził za zdolnego dyplomata, był tajnym komisarzem, a także szambelanem króla Stanisława Augusta Poniatowskiego. Nauki pobierał w pruskich szkołach prywatnych. W 1758 r. ukończył prawo na Uniwersytecie w Królewcu. Podróżował także po Niemczech. W latach 1759–1763 pełnił obowiązki sekretarza księżnej Joanny ze Steinów Lubomirskiej. Na początku lat siedemdziesiątych XVIII w. został mianowany komisarzem poczty polskiej w Prusach Królewskich i zamieszkał w Gdańsku. Od sejmu grodzieńskiego był rezydentem księcia kurlandzkiego w Warszawie a zarazem komisarzem generalnym poczty. W czasach Sejmu Czteroletniego utrzymywał bliskie kontakty z ambasadorem rosyjskim Ottonem Magnusem Stackelbergiem, a także przyjaźnił się z austriackim *chargé d'affaires* w Warszawie Benedictem de Caché. Wkrótce potem nawiązał kontakty polityczne ze stronnictwem patriotycznym, kontaktując się z Hugonem Kołłątajem. Mimo prężnych zabiegów Kołłątaja, zmierzających do włączenia Sartoriusa do królewskiej służby dyplomatycznej, król nigdy nie wyraził zgody na jego pracę w dyplomacji polskiej. Od

³² „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” 1815, nr 53; 1816, nr 85; 1820, nr 145; „Gazeta Krakowska” 1817, nr 62; 1820, nr 89; „Gazeta Warszawska” 1815, nr 53; 1816, nr 85; 1820, nr 144; „Nowy Kalendarzyk polityczny” 1820; A. W o l t a n o w s k i, M. Z i o m s k a, *Linowski Aleksander*, PSB t. XVII, s. 377–381; *Wielka Encyklopedia PWN* t. XVI, s. 22; J. D o b r z e n i e c k i, *Władze pocztowe Królestwa Polskiego w Warszawie 1817–1870*, „Filatelista” 1983, nr 4, s. 79.

³³ Funkcja zastępcy dyrektora generalnego poczt przetrwała do 19 października 1831, później została zlikwidowana. W 1850 r. Senat Rządzący ustanowił w Dyrekcji Generalnej Poczt stanowisko pomocnika dyrektora generalnego poczt.

³⁴ AGAD, Akta Władz Centralnych Powstania Listopadowego (dalej: AWCPL), sygn. 12, k. 53; *Dzieła Stanisława Kaczkowskiego, posła sieradzkiego*, t. II, Kraków 1883, s. 205; PSB t. XI, s. 377; „Biblioteka Warszawska” 1856, s. 231–240; „Gazeta Warszawska” 1830, nr 344, 348; „Dziennik Powszechny Krajowy” 1830, nr 362.

³⁵ „Czas” 1872, nr 81; „Dziennik Polski” 1872, nr 97; „Gazeta Warszawska” 1830, nr 348; 1831, nr 186; „Dziennik Powszechny Krajowy” 1831, nr 2, 186, 192; „Rocznik Towarzystwa Historyczno-Literackiego w Paryżu” na rok 1870–1872, s. 635–640; F. G e r m a n, *Morozewicz Kalikst*, PSB t. XXI, s. 198.

1776 r. sprawował urząd komisarza generalnego poczt koronnej i litewskiej, mieszkając w Warszawie. Jego zasługą było znaczne usprawnienie komunikacji pocztowej w Rzeczypospolitej, a także między Polską a Prusami. W 1784 r. był autorem planu połączeń pocztowych między Warszawą a Olwiopolem, zaś 10 maja 1784 r. podpisał we Lwowie porozumienie z Austrią dotyczące kursowania poczty na trasie Gdańsk — Galicja — Elbląg — Śląsk — województwa ruskie. Zapewne w tym samym roku otrzymał od króla nominację na stanowisko komisarza kamery królewskiej (do 1794 r.). Po wybuchu powstania kościuszkowskiego, jako faktyczny zwierzchnik poczty polskiej, realizował represyjne zarządzenie gen. Osipa Igelströma, zmierzające do pozbawienia Warszawy dopływu informacji z innych części kraju, a także do cenzury korespondencji. Podpisał wraz z innymi dyplomatami protest przeciwko aresztowaniu rosyjskich ambasadorów, co spowodowało wytworzenie się wokół niego niekorzystnej atmosfery. 8 maja 1794, został aresztowany i przesłuchany na polecenie Tadeusza Kościuszki. Zarzuty przedstawione mu wówczas dotyczyły łamania tajemnicy korespondencji i sprzyjania obcym mocarstwom. Dzięki interwencji dyplomatów z Austrii i Szwecji nie został osadzony w więzieniu i przebywał pod strażą w areszcie domowym. Sytuacja ta zmusiła Sartoriusa do złożenia dymisji i opuszczenia kraju. W 1795 r. wyjechał do Kurlandii, wrócił jednak jeszcze w tym samym roku. W 1796 r. kontaktował się z przebywającym w Grodnie Stanisławem Augustem, prowadził także rozmowy w sprawie sprzedaży resztek jego prywatnego majątku. Z królem utrzymywał kontakt również po jego wyjeździe do Petersburga. W następnych latach zajmował się sprawami majątkowymi rodziny Poniatowskich. W 1812 r. przeszedł do służby państwowej i pracował w zarządzie poczt Księstwa Warszawskiego jako zastępca dyrektora, a następnie jako p. o. dyrektora z pensją 1000 złp. miesięcznie. Obdarzony został dużym zaufaniem rządu. Po zajęciu Warszawy przez wojska rosyjskie, Rada Najwyższa Tymczasowa Księstwa Warszawskiego mianowała go 20 maja 1815 r. dyrektorem poczt. Urząd ten sprawował do śmierci w 1820 r.³⁶

Pięcioletni okres sprawowania przez niego urzędu dyrektora charakteryzował się formowaniem podstaw działania nowoczesnego systemu pocztowego w Królestwie Polskim. Zorganizowano podstawową administrację pocztową oraz zasady sprawowania urzędów i kompetencje poszczególnych pracowników. Sartorius de Schwanenfeld systematycznie dążył także do pełnej samodzielności podległej mu instytucji. Jego działania zmierzały również do powiększenia liczby traktów pocztowych na terenie Królestwa, co było wyrazem nieustannie zwiększającej się komunikacji pocztowej i ilości przewozów

³⁶ AGAD, Akta Ks. Józefa Poniatowskiego, mikrofilmy, sygn. 27867, k. 144; sygn. 27869, k. 79; AMPiT, rkps PVI-372, k. 2; PVI-516, PVI-530, k. 1; PVI-537; „Gazeta Warszawska” 1815, nr 44; 1820, nr 17; Ł. Kądziela, *Sartorius de Schwanenfeld Ernst Jan*, PSB t. XXXV, s. 236–238; J. K. Piotrowski, *Repolonizacja poczty za Stanisława Augusta*, „Biuletyn Filatelistyczny Oddziału Łódzkiego Polskiego Związku Filatelistycznego” 1969, nr 3; E. Szulc, *Cmentarz Ewangelicko-Augsburski w Warszawie. Zmarli i ich rodziny*, Warszawa 1989, s. 481, 482; K. W. Wójcicki, *Cmentarz powązkowski oraz cmentarze katolickie i innych wyznań pod Warszawą i w okolicach tegoż miasta*, t. III, Warszawa 1858, s. 241; *Historia dyplomacji polskiej*, pod red. Z. Wójcika, t. II, Warszawa 1982, s. 689–690; Ł. Kądziela, *Spór szlachty kurlandzkiej z ks. Piotrem Bironem w okresie Sejmu Czteroletniego*, [w:] *Spółczesność polskie XVIII i XIX wieku. Studia o aktywności społecznej oraz jej politycznym uwarunkowaniu*, pod red. J. Leskiewicza, t. VIII, Warszawa 1987, s. 24; L. Zimowski, *Geneza i rozwój komunikacji pocztowej na ziemiach polskich*, Warszawa 1972, s. 107–112, 121, 249, 260; L. Lipińska, *Autografy znanych Polaków na historycznych dokumentach pocztowych*, „Technika i Eksploatacja Poczty” 1998, nr 4, s. 38–39; T. Suma, *Urzędniczy pocztowi w Królestwie Polskim. Słownik biograficzny*.

pasażerskich w państwie. Niewątpliwą zasługą Sartoriusa było doprowadzenie do uchwalenia podstawowych przepisów określających zasady jednolitych opłat listowych i stemplowania korespondencji, wygląd odznak i mundurów pocztowych, a także procedurę działania urzędów przy przyjmowaniu i wysyłaniu korespondencji. Politykę tę kontynuował jego następcą.

Miejsce Sartoriusa zajął w latach 1815–1816 na krótko Aleksander Linowski (1759—19 października 1820). Poprzednio nigdy nie zajmował się sprawami poczty. Ożeniony był z Karoliną Hube (*primo voto* Łęską); dochował się dwójki dzieci: Aleksandra (1810–1854) i Konstancy. Senator–kasztelan, od 1807 r. referendarz stanu, później nadzwyczajny radca stanu (od 1808 r.) i ostatecznie radca stanu (od 1815 r.). Dyrektorem generalnym policji i poczt (zaprzysiężony 26 czerwca 1815) był krótko, bowiem od 30 czerwca 1815 do 15 (lub 19) października 1816. Od funkcji został odsunięty przez cara z jednoczesnym awansowaniem do godności senatora–kasztelana. Otrzymał gruntowne wykształcenie: najpierw pobierał nauki w Kolegium Warszawskim Szkół XX. Pijarów, a następnie studiował w Akademii Krakowskiej. W latach 1772, 1784 i 1789 był posłem województwa krakowskiego na Sejm i Sejm Czteroletni (1789–1792). Później został szambelanem króla Stanisława Augusta. W czasach Pierwszej Rzeczypospolitej był zagorzałym zwolennikiem reform, a także aktywnym działaczem Zgromadzenia Przyjaciół Konstytucji. Uczestniczył w powstaniu kościuszkowskim, w czasie którego pełnił funkcję zastępcy członka Rady Najwyższej Narodowej w Warszawie, a także odczytywał rotę przysięgi Tadeusza Kościuszki złożonej 24 marca 1794 na Rynku w Krakowie. Jako bliski i zaufany rodziny Poniatowskich, po śmierci księcia Józefa Poniatowskiego (1813) został egzekutorem jego testamentu i administratorem masy spadkowej, a także pełnomocnikiem Marii Teresy Tysskiewiczowej³⁷. Znany był także jako społecznik i członek wielu towarzystw i instytucji, w szczególności jako członek honorowy i mistrz loży masońskiej „Bouclier du Nord” (od 1784), członek Towarzystwa Przyjaciół Nauk w Warszawie (od 1806), zaś w latach 1812–1813 członek Rady Generalnej Konfederacji Królestwa Polskiego. Równocześnie z pełnieniem funkcji dyrektora generalnego poczt uczestniczył w reorganizowaniu Ministerstwa Spraw Wewnętrznych, którym przez pewien czas kierował oraz brał udział w pracach komitetu przygotowującego konstytucję Królestwa Polskiego. Pozostawił po sobie liczne teksty publicystyczne i polityczne. Odznaczony został orderem św. Stanisława. Na marginesie warto jeszcze wspomnieć, że jego sylwetka została utrwalona przez Władysława S. Reymonta w powieści „Rok 1794”³⁸.

³⁷ AGAD, sygn. A 28380, A 28830, A 28833, A 28849–28892, A 28995.

³⁸ AMPiT, rkps PVI–657, k. 3; *Uchwała Rządu Tymczasowego z 26 czerwca 1815 r. o mianowaniu Dyrektora Generalnego Policji i Poczt*, Warszawa 1815; „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” 1815, nr 53; 1816, nr 85; 1820, nr 145; „Gazeta Krakowska” 1820, nr 89; „Gazeta Narodowa i Obca” 1791, nr 35, 37, 41, 46, 52, 82, 86, 88; 1792, nr 6, 35; „Gazeta Krakowska” 1817, nr 62; „Gazeta Warszawska” 1815, nr 53; 1816, nr 85; 1820, nr 144; „Nowy Kalendarzyk Polityczny” 1820; A. Wołtanowski, M. Złomska, op. cit., s. 377–381; J. Bieniarzówna, J. M. Małecki, *Dzieje Krakowa. Kraków w latach 1796–1918*, t. III, Kraków 1994, s. 55; *Wielka Encyklopedia PWN* t. XVI, s. 22; *Encyklopedia Powszechna* t. XVII, s. 92–93; *Wielka Encyklopedia Powszechna Ilustrowana* t. XLIV, s. 513–514; S. Cieszkowski–Dołęga, *Senatorowie Księstwa Warszawskiego i Królestwa Kongresowego 1807–1815–1831*, Warszawa 1891, s. 46; J. Dobrzeński, *Władze pocztowe Królestwa Polskiego w Warszawie 1817–1870*, „Filatelista” 1983, nr 4, s. 79; T. Suma, *Ordery i odznaczenia nadawane urzędnikom pocztowym Królestwa Polskiego w latach 1815–1871*, „Sobótka” t. LX, 2005, zes. 3, s. 317–328; idem, *Urzednicy pocztowi*.

Po szesnastu miesiącach pełnienia funkcji przez Linowskiego, obowiązki dyrektora generalnego poczt przejął Antoni Sumiński. Urodził się ok. 1788 r. w Zbójnie, zmarł 19 maja 1854. Dyrektorem generalnym policji i poczt był dwukrotnie — od 15 października 1816 do 31 grudnia 1830 i od 20 października 1831 do 24 maja 1833. Zwolniony został ze służby z powodu choroby oczu. Z tego okresu pozostały jego liczne prośby o urlop. Służbę cywilną rozpoczął w 1806 r. jako konsyliarz Najwyższej Izby Wojennej i Administracyjnej Departamentu Płockiego. Później pełnił wiele ważnych funkcji: od 1808 r. radcy Prefektury Departamentu Płockiego, od 1812 r. prefekta Departamentu Płockiego i od 1815 r. zastępcy prefekta Departamentu Płockiego, od 15 sierpnia 1816 prezesa Komisji Wojewódzkiej Województwa Podlaskiego, aż w końcu, od 15 października 1816 — dyrektora generalnego policji i poczt. Był jednym z najmłodszych członków Rady Stanu. Trzykrotnie wybierano go posłem na sejm, jednak we wszystkich przypadkach wybór ten został unieważniony, gdyż urzędnik, który z tytułu pełnionych funkcji mógł mieć wpływ na wybory, nie mógł zasiadać w ławie poselskiej. Jego niewątpliwą zasługę stanowiła kodyfikacja przepisów pocztowych oraz rozbudowa sieci pocztowej i budownictwa pocztowego w Królestwie Polskim. Po wybuchu powstania listopadowego urzędował pod nadzorem władz powstańczych, co doprowadziło go do czasowego zawieszenia w czynnościach służbowych (1 stycznia — 19 października 1831). W tym czasie przebywał w rodzinnym majątku w Zbójnie. Na stanowisko powrócił po upadku powstania. W 1833 r. wszedł do reaktywowanej Rady Stanu. Wskutek pogarszającego się stanu zdrowia i postępującej choroby oczu otrzymał od cesarza nakaz podania się do dymisji. Otrzymał wówczas pensję emerytalną w wysokości 30 tys. złp. rocznie. Mistrz wolnomularstwa, założyciel loży starszokockiej w Płocku. W latach 1818–1819 trzykrotnie wyróżniony cesarską złotą tabakierką. Odznaczony krzyżem *Virtuti Militari*, Orderem św. Stanisława I kl. (1818) i IV kl. (1837), św. Włodzimierza III kl. (1819)³⁹.

W czasie powstania listopadowego Sumiński został usunięty ze stanowiska, a jego miejsce zajęli kandydaci delegowani przez Radę Municypalną m. st. Warszawy i Radę Administracyjną. Byli to: Tomasz Łubieński i Ksawery Czarnocki.

---

³⁹ AGAD, RSC II, sygn. 68 PPRa, sygn. 24, k. 93, 380–383; AMPiT, rkps. PVI–533, k. 4–7; PVI–548, k. 9–13; PVI564, k. 13–16; PVI–566, k. 1; PVI–567; PVI–568, k. 1–2; PVI 569, k. 570, k. 2; PVI–574, k. 1; PVI–601, k. 7–8; PVI–602; PVI–603; PVI–625; PVI–700; PVI–703, k. 2–9; PVI 719; „Dziennik Powszechny” 1831, nr 286; „Gazeta Codzienna Narodowa i Obca” 1818, nr 8; 1819, nr 108, 119; „Gazeta Korespondenta Warszawskiego i Zagranicznego” 1814, nr 1; 1815, nr 63; 1816, nr 85; „Gazeta Polska” 1826, nr 22; 1827, nr 359; GRKP 1848, nr 265; „Gazeta Warszawska” 1816, nr 85; 1818, nr 35; 1819, nr 12; 1826, nr 13; 1827, nr 351; 1831, nr 261, 288, 292, 300; 1832, nr 287; 1833, nr 121; „Monitor Warszawski 1825, nr 133; 1826, nr 154; *Dziennik sejmowy z r. 1830–1831*, oprac. M. Rostworowski, t. II, Kraków 1908, s. 233, 417–419; S. Urski, *Rodzina. Herbarz szlachty polskiej*, t. VI, s. 213; W. A. Dąbrowski, A. Gałkowski, W. Śliwowska, W. M. Zajac, *Uczestnicy ruchów wolnościowych w latach 1832–1855 (Królestwo Polskie). Przewodnik biograficzny*, Wrocław 1990, s. 425; S. Małachowski – E. Emicki, *Wykaz polskich łóż wolnomularskich i ich członków w latach 1738–1821 poprzedzony zarysem historii Wolnomularstwa Polskiego i ustroju Wielkiego Wschodu Narodowego Polskiego*, [w:] „Archiwum Komisji Historycznej PAU”, seria II (XIV), Kraków 1930; M. Czernik, *Wynagrodzenia i mundury pocztowców Królestwa Polskiego I połowy XIX wieku*, „Rocznik Muzealny Muzeum Poczty i Telekomunikacji we Wrocławiu” 1987, nr 2, s. 16; idem, *Pocza w systemie administracyjnym Królestwa Polskiego do 1851 roku*, HBBF 1980, nr 2, s. 72, 73; J. Giera, *4 wieki poczty warszawskiej*, Warszawa 1996, s. 32–35; J. Dobrzeńcki, *Władze pocztowe Królestwa Polskiego w Warszawie 1817–1870*, „Filatelista” 1983, nr 4, s. 79; T. Suma, *Ordery i odznaczenia*; idem, *Urzednicy pocztowi*.

Tomasz Andrzej Adam Łubieński (ur. 29 grudnia 1784 w Szczytnikach, zm. 7 sierpnia 1870 w Warszawie), obywatelski dyrektor generalny policji i poczt (7–21 grudnia 1830), od 12 grudnia 1805 był żonaty z Konstancją Ossolińską, z którą dochował się dwójki dzieci: Adelajdy i Leona (ur. 28 lutego w Sedanie; dyrektor wydziału Banku Polskiego). Nauki pobierał w domu. Zanim rozpoczął służbę cywilną, odbył służbę wojskową, rozpoczętą jeszcze w czasach napoleońskich, jesienią 1806 r. w gwardii honorowej Napoleona. 7 kwietnia 1807 został mianowany szefem szwadronu w pułku szwoleżerów gwardii, od 7 lutego 1811 pułkownik, dowódca 2. pułku ułanów nadwiślańskich, od 15 lutego 1814 generał brygady. Uczestniczył w kampaniach na ziemiach polskich (1806–1807), w Hiszpanii (1808–1811), Austrii (1809), Rosji (1812) i Niemczech (1813). Brał udział w bitwach pod Pułtuskim, Hławą Pruską, Somosierrą, Essling, Wagram, Dreznem, Culm, Lipskiem i Hannau. W 1814 r. odszedł ze służby wojskowej i poświęcił się zarządzaniu majątkiem w Rejowcu. W latach 1818, 1820 i 1825 był posłem na sejm z powiatu krasnostawskiego, a następnie (1825–1828) sędzią pokoju powiatu chełmskiego. Był także udziałowcem Towarzystwa Kredytowego Ziemskiego. Po wybuchu powstania listopadowego został mianowany wiceprezydentem Warszawy, później dyrektorem poczt. Od 21 grudnia 1830 był zastępcą ministra spraw wewnętrznych, zwolniony po aferze z wykradzeniem z więzienia Mateusza Lubowidzkiego. Powrócił do czynnej służby wojskowej. Pełnił odpowiedzialne funkcje dowódcze. 1 czerwca 1831 otrzymał nominację na szefa sztabu głównego i zwierzchnika urzędu pocztowego polowego. Po upadku powstania zesłany do Rosji, jednak na audiencji u cesarza uzyskał przebaczenie i uwolnienie w 1832 r. Od tego roku zajął się rodzinnymi interesami wraz z bratem Henrykiem. Odznaczony został Krzyżem Kawalerskim Orderu Wirtuti Militari (1810), Krzyżem Legii Honorowej (1807), Krzyżem Oficerskim Legii Honorowej (1809), Orderem św. Stanisława II kl. (1814) i Komandorią Legii Honorowej (1858)⁴⁰.

Ksawery Czarnocki był deputowanym okręgu stanisławowskiego na sejm 1830–1831 r. i sekretarzem Izby Poselskiej. Od 26 grudnia 1830 do sierpnia 1831 r. pełnił funkcję dyrektora generalnego policji i poczt, na którą został mianowany 7 marca 1831 przez Rząd Narodowy, a 22 lipca 1831 przyznano przysługujący mu tytuł radcy stanu. Służbę pełnił bez wynagrodzenia. Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych wystąpiła 22 lutego 1831 do Rządu Narodowego o przyznanie mu pensji za gorliwą służbę, co zostało uwzględnione. Poza obowiązkami służbowymi angażował się w wiele spraw doraźnych. 8 lutego

⁴⁰ „Dziennik Powszechny Krajowy” 1830, nr 340; nr 352; „Dziennik Wielkopolski” 1830, nr 7; „Gazeta Warszawska” 1830, nr 341; „Kurier Warszawski” 1870, nr 188, 190; S. U r u s k i, *Rodzina*, t. X, s. 9; *Album biograficzne zasłużonych Polaków i Polek wieku XIX*, t. II, Warszawa 1903, s. 116–121; S. Ł o z a, *Legia Honorowa w Polsce (1803–1923)*, Zamość 1923, s. 57; *Dzieła Maurycyego Mochackiego* t. II, Poznań 1863, s. 175; *Xięga Pamiątkowa w 50-lecie rocznicę powstania roku 1830 zawierająca spis imienny dowódców i sztab-oficerów tudzież oficerów, podoficerów i żołnierzy armii polskiej w tymże roku Krzyżem Wojskowym Wirtuti Militari ozdobionych*, Lwów 1881, s. 47; T. W. Ł u b i e ń s k i, *Henryk Łubieński i jego bracia. Wspomnienia rodzinne odnoszące się do historii Królestwa Polskiego i Banku Polskiego*, Kraków 1886, s. 41–43; R. Ł u b i e ń s k i, *Generał Tomasz hr. Łubieński* t. I, Warszawa 1899, s. 14, 18–21, 77; A. M o r a c z e w s k i, *Samorząd Warszawy w dobie powstania listopadowego*, Warszawa 1934, s. 40–44; S. C i e s z k o w s k i – D o ł ę g a, *Senatorowie Księstwa Warszawskiego*, s. 48–49; J. C z u b a t y, *Wodzowie i politycy. Generalicja polska 1806–1815*, Warszawa 1993, s. 274; *Szlachta wylegitymowana w Królestwie Polskim w latach 1836–1861 (1867)*, oprac. E. S ę c z y s, Warszawa 2000, s. 400–401; T. S u m a, *Ordery i odznaczenia; idem, Urzędniccy pocztowi*.

1831 wszedł w skład komitetu doradczego prezesa rządu Adama Jerzego Czartoryskiego do spraw obłożonej Warszawy⁴¹.

Rządy Antoniego Sumińskiego przypadają z jednej strony na przełom panowania dwóch carów: Aleksandra I (1801–1825) i Mikołaja I (1825–1855), z drugiej na czasy powstania listopadowego i represji popowstaniowych. W okresie do 1830 r. udało się Sumińskiemu zreorganizować pocztę i usprawnić jej funkcjonowanie. Po upadku powstania i wprowadzeniu Statutu Ogranicznego samodzielność polskiej poczty uległa ograniczeniu. Rozpoczął się proces zastępowania urzędników polskich administracją rosyjską i wprowadzania rosyjskich przepisów prawnych.

Sumiński powrócił na stanowisko dyrektora generalnego poczt po upadku powstania listopadowego. Pełnił obowiązki do 1833 r. Później jego miejsce zajął rosyjski generał Wilhelm de Pohl. W Warszawie pojawił się w 1831 r.; od 10 października tego roku pełnił obowiązki polowego poczt dyrektora rosyjskiej Armii Czynnej. Od 24 maja 1833 do lutego 1844 r. sprawował funkcję p. o. dyrektora generalnego poczt, mianowanego przez Radę Administracyjną. Nigdy nie został rzeczywistym dyrektorem poczty Królestwa, a władzę sprawował tymczasowo, jako „pełniący obowiązki”, mimo że tymczasowość ta trwała jedenaście lat. Niestety, nie posiadamy informacji źródłowych umożliwiających dokładne prześledzenie jego kariery i życia. Wiadomo jedynie, że odznaczony został Orderem św. Stanisława II kl. (1832) i I kl. (1836), św. Anny z Brylantami i I kl. (1840), św. Włodzimierza III kl. oraz saskim Orderem Zasługi Cywilnej (1840)⁴².

De Pohl, pierwszy Rosjanin na najwyższym stanowisku pocztowym w Królestwie Polskim, stał się wykonawcą nowej polityki rusyfikacyjnej i był zwolennikiem wprowadzania wojskowego drylu do szeregów poczty. Rządził autorytarnie, dopuszczając się samowolnego wprowadzenia cenzury korespondencji, co wywoływało niejedną sprzeciw w administracji pocztowej⁴³. Na rok przed jego śmiercią nastąpiła zmiana nazwy Generalnej Dyrekcji Poczt na Dyrekcję Poczt Królestwa Polskiego, co oznaczało uczynienie z poczty Królestwa instytucji jednej z prowincji Cesarstwa.

Po śmierci de Pohla w marcu 1844 r. Rada Administracyjna Królestwa Polskiego mianowała 28 czerwca tego roku dyrektorem generalnym poczt księcia Aleksandra Golicyna, wywodzącego się z zasłużonego, starego rodu szlachty rosyjskiej, rosyjskiego męża stanu, osobistego przyjaciela cesarza Aleksandra I i Mikołaja I.

Aleksander Golicyn urodził się w 1773 lub 1778 r., zmarł 8 stycznia 1858 w Warszawie. Wstępując do służby cywilnej Królestwa Polskiego posiadał już wysoki tytuł rzeczywistego radcy stanu (*diejstitielnyj statskij sowietnik*), a niebawem podniesiono jego rangę do rzeczy-

⁴¹ AGAD, AWCPL, sygn. 171, k. 21–23; 455, k. 283–284; *Nowy Kalendarzyk Polityczny* 1830; „Dziennik Powszechny Krajowy” 1830, nr 362; 1831, nr 176; „Gazeta Warszawska” 1830, nr 344; 1831, nr 68, 38; *Dyaryusz sejmowy z r. 1830–1831*, t. III, s. 1, 30, 65, 99, 101, 148, 181, 214, 394, 472, 515, 600–663; P. L e l e w e l, *Pamiętnik i diariusz domu naszego*, Wrocław 1966, s. 269, 385–386; A. M o r a c z e w s k i, op. cit., s. 158–160; J. G i e r a, op. cit., s. 33; T. S u m a, *Urzednicy pocztowi*.

⁴² AMPiT, sygn. PVI-745, k. 2; PVI-564, k. 25–28; PVI-565, k. 22; PVI-573; PVI-604, k. 1; PVI-631; PVI-633, k. 2–3; PVI-634, k. 1–2; PVI-726; PVI-727; PVI-745, k. 2; *Nowy Kalendarzyk Polityczny* 1834–1835; *Kalendarzyk Polityczny* 1836–1644; „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 1840, nr 213; „Gazeta Warszawska” 1832, nr 123; 1833, nr 151; „Dziennik Powszechny” 1830, nr 38; J. D o b r z e n i e c k i, op. cit., s. 80; J. G i e r a, op. cit., s. 35; S. K u t r z e b a, *Sprawa polska w Królestwie Polskim 1815–1915*, Lwów 1916, s. 33–36; T. S u m a, *Ordery i odznaczenia*, idem, *Urzednicy pocztowi*.

⁴³ M. C z e r n i k, op. cit., s. 61.

wistego tajnego radcy (*diejstwitielnyj tajnyj sowietnik* — od 28 czerwca 1844). Nosił tytuł dyrektora generalnego poczt Królestwa Polskiego i warszawskiego dyrektora poczt (*Gienieralnyj Diriektor Poczt Carstwa Polskogo i Warszawskij Poczt–Diriektor*). Kształcił się w cesarskiej Szkole Paziów w Petersburgu. Od 1794 r. służył w elitarnym Pułku Preobrażeńskim. Znany był jako filantrop. W 1803 r. mianowany został oberprokuratorem synodu (21 października 1803 — 19 listopada 1817). Gruntowne studiowanie literatury kościelnej rozwinęło w nim mistycyzm i ascetyzm. Od 1813 r. był prezydentem Towarzystwa Biblijnego w Petersburgu. W 1810 r. został członkiem Rady Państwa i objął kierownictwo wydziału wyznań obcych, a w 1815 r. otrzymał nominację na ministra spraw duchownych i oświecenia publicznego Cesarstwa. Ze względu na negatywny doń stosunek wpływowego duchowieństwa rosyjskiego, w 1824 r. został zmuszony do ustąpienia ze stanowiska. Otrzymał wówczas tekę ministra poczt Rosji (15 maja 1824–1841). Wcześniej już zdobył dostateczne przygotowanie polityczne jako minister spraw wewnętrznych Rosji (8 marca–11 maja 1819), a w latach 1831–1841 członek Komitetu do Spraw Królestwa Polskiego. W latach 1839–1843 był przewodniczącym ogólnych zebrań Rady Państwa i dyrektorem głównym Departamentu Poczt Cesarstwa. W 1843 r. podał się do dymisji i wówczas otrzymał nominację na stanowisko dyrektora generalnego poczt w Królestwie Polskim (1844–1858). Odnaczone licznymi orderami: św. Anny I kl. z Kokardą (1850), II kl. i III kl. z Kokardą, św. Stanisława II kl. i I kl. (1846), św. Włodzimierza III i IV kl. z Kokardą, św. Jerzego IV kl., św. Jana Jerozolimskiego, Austriackimi: Korony Żelaznej I kl. oraz Leopolda Komandorski (1859), pruskim Orła Czerwonego III kl., polskim *Virtuti Militari* III kl. (1853), a także Znakiem Honorowym Za Długoletnią i Nieskazitelną Służbę Cywilną Dwudziesto– (1846), Dwudziestopięć– (1851) i Trzydziestoletnią (1856)⁴⁴.

Nominacja Golicyna na stanowisko dyrektora generalnego poczt — jedyne, poza Sartoriusem dyrektora poczt Królestwa, który posiadał znakomite predyspozycje i długoletnie doświadczenie zawodowe przydatne do pełnienia takiej funkcji, oznaczała realizowanie polityki scalania poczty Królestwa z Cesarstwem. W 1851 r. całkowicie zlikwidowano jej samodzielność, podporządkowując ją rosyjskiemu Departamentowi Poczt w Petersburgu. Język urzędowy, formularze, szlify mundurów, przepisy, wyżsi urzędnicy i stemple miały być wzorowane na rosyjskich. Jednak wprowadzona w połowie lat pięćdziesiątych pewnego rodzaju „odwilż” w represjach umożliwiła poczcie w Królestwie Polskim ponowną reorganizację. Golicyn dał się wówczas poznać jako sprawny organizator i reformator podległej sobie instytucji. Długość traktów pocztowych Królestwa wzrosła za jego rządów z 6283 wiorst na początku lat czterdziestych do 1 669 640 wiorst pod koniec lat

⁴⁴ „Gazeta Warszawska”, 1843, nr 55; 1844, nr 190; „Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego” 1844, nr 159; 1846, nr 151; 1850, nr 163; „Rocznik Urzędowy” 1851–1858; D. N. S z y ł o w, *Gosudarstwiennyje diejatieli Rossijskoj Impierii. Gławy wysszych i centralnych uczrieżdienij 1802–1917. Bibliograficzeskij sprawocznik*, S. Peterburg 2001, s. 166–168; D. B e a u v o i s, *Szkołnictwo polskie na ziemiach litewsko–ruskich 1803–1832*, t. I, Lublin 1991, s. 27; idem, *A. J. Czartoryski jako kurator wileńskiego okręgu szkolnego*, PH t. LXVI, 1974, z. 1, s. 71; B. M u c h a, *Dzieje cenzury w Rosji*, Łódź 1994, s. 64; H. G r i e c z, *Zapiski o mojej żizni*, Moskwa 1930, s. 687; N. N. G o l i c y n, *Materiały dla pełnej rodosłownoj rospisi kniażej Golicynych*, Kijew 1880, poz. 207, 257; *Wysszyje i centralnyje gosudarstwiennyje uczrieżdienija Rossii 1801–1917*, S. Peterburg 1978, t. 1, s. 33–34, 73, 128, 134–135; t. II, s. 12, 20; J. D o b r z e n i e c k i, op. cit., s. 80; T. S u m a, *Ordery i odznaczenia*; idem, *Urzędnicy pocztowi*.

pięćdziesiątych⁴⁵, wprowadzono nowe druki pocztowe, usprawniono działalność urzędów i rozpoczęto prace nad przygotowaniem nowych przepisów pocztowych (zostały one wydane w 1861 r.). Wraz z otwarciem w 1848 r. Warszawsko–Wiedeńskiej Drogi Żelaznej zarząd poczt wprowadził kolejowy przewóz korespondencji i gazet. Wreszcie w 1858 r. wprowadzone zostały w Rosji i Królestwie Polskim rosyjskie znaczki pocztowe.

Wieloletnim następcą Golicyna został książę Aleksander Masson. Od 1846 r. radca kolegialny (*kolleżskij sowietnik*), później radca stanu (*sztatskij sowietnik*) i od 1850 r. rzeczywisty radca stanu (*diejstwitielnyj sztskij sowietnik*), a ostatecznie tajny radca stanu (*tajnyj sztskij sowietnik*). W latach 1841–1859 naczelnik Głównego Urzędu Pocztowego Nadwornego w Warszawie (*Gławnoje Pocztowoje Uprawlenije w Warszawie*, od 1844 r. Pocztamt Warszawski — *Warszawskij Pocztamt*). W latach 1850–1858 pomocnik dyrektora poczt (*Pomocznik Poczt–Diriektora*). Od 16 stycznia 1858 do 1866 r. naczelnik Okręgu Pocztowego Królestwa Polskiego (*Naczalnik Pocztowego Okruga Carstwa Polskiego*). W czasie interwencji rosyjskiej na Węgrzech w 1849 r. powierzono mu funkcję polowego pocztmistrza wojsk rosyjskich w Austrii z siedzibą w Krakowie. Przed przybyciem do Królestwa Polskiego był oficerem do szczególnych poruczeń przy Głównodowodzącym Armią Czynną, kierownikiem Wydziału Zagranicznego przy generał–gubernatorze wojennym, szefem tajnej policji w Rosji i szefem cenzury w Petersburgu oraz kierownikiem tajnej kancelarii przy namiestniku. Latem 1861 r. został mianowany dyrektorem Warszawskiego Komitetu Cenzury przy Komisji Rządowej Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego w Warszawie (od 5 października 1863), nie ustępując z pełnionej funkcji dyrektora poczt. Na tę funkcję został mianowany wówczas, gdy dotychczasowy dyrektor Komitetu, Aleksander Wielopolski, popadł w konflikt z namiestnikiem Mikołajem Suchozanetem i zrzekł się tej funkcji. W czasie służby Masson został odznaczony Orderem św. Anny I kl. (1858), II kl. z Kokardą (1853), IV kl. z Kokardą i III kl. z Kokardą; św. Andrzeja I kl., św. Stanisława I kl. (1855), św. Włodzimierza III kl. (1854) i IV kl. z Kokardą, św. Jana Jerozolimskiego, Krzyżem Virtuti Militari IV kl. oraz austriackim Orderem Leopolda Komandorskim. Wyróżniony został też Znakiem Honorowym za Długoletnią i Nieskazitelną Służbę Cywilną Dwudziesto– (1849) i Dwudziestopięcioletnią (1854)⁴⁶.

Pierwsze lata zarządzania pocztą Królestwa przez Massona wiązały się z doniosłymi wydarzeniami: wprowadzeniem do obiegu (1 stycznia 1860) pierwszego polskiego znaczka⁴⁷ oraz ogłoszeniem w następnym roku nowych przepisów pocztowych⁴⁸. Masson stał się również wykonawcą prowadzonej przez Petersburg odgórnej polityki nadania poczcie polskiej większej, acz ograniczonej samodzielności. Samodzielność ta wprawdzie nie

⁴⁵ *Ministerstwo Wnuriennych Dieł. Istoriceskij ocerk*, t. II, *Poczta i tielegraf w XIX stoletii*, S. Peterburg 1901, s. 104.

⁴⁶ DzPKP t. LXVIII, s. 72–73; *Gazeta Rządowa Królestwa Polskiego*” nr 147; 1849, nr 281; 1850, nr 12; „*Gazeta Warszawska*” 1849, nr 147; 1849, nr 281; 1850, nr 12; „*Gazeta Warszawska*” 1849, nr 329; *Kalendarzyk Polityczny 1841–1849*; „*Rocznik Urzędowy 1850–1862*”; „*Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego*” 1863–1866; J. Iwaszkiewicz, *Smutna karta z historii czasów paskiewiczowskich*, „*Przegląd Warszawski*” 1922, nr 6, s. 307–312; A. Śnieżko, *Dawne pieczęcie pocztowe*, Wrocław 1962, s. 120; F. Ramotowska, *Warszawskie Komitety Cenzury w latach 1832–1915*, [w:] „*Studia Warszawskie*” t. IX, *Warszawa XIX wieku*, z. 2, Warszawa 1971, s. 282–285; J. Giera, op. cit., s. 35–36; T. Suma, *Ordery i odznaczenia*, idem, *Urzednicy pocztowi*.

⁴⁷ Znaczek ten obowiązywał do 1 kwietnia 1865. Władze pocztowe zarządziły wówczas wycofanie go z obiegu i ponowne wprowadzenie znaczka rosyjskiego.

⁴⁸ *Zbiór przepisów pocztowych w Królestwie Polskiem*, Warszawa 1861.

trwała długo (1862–1866), jednak umożliwiła dalsze reformy wewnętrzne poczty, która odniosła w tym czasie także znaczne sukcesy międzynarodowe, podpisując konwencje pocztowe z Prusami i Austrią.

Ostatnim dyrektorem poczt Królestwa Polskiego był Bazyli Frejgang, radca stanu (*sztatskij sowietnik*), od 1868 r. rzeczywisty radca stanu (*diejstwitielnyj sztatskij sowietnik*). Zanim przybył do Królestwa Polskiego, pełnił funkcję członka Kijowskiego Gubernialnego Prezydium do Spraw Włościańskich. 6 grudnia 1864 został mianowany pomocnikiem dyrektora poczt Królestwa Polskiego i zawiadującym Pocztamtom Warszawskim (1864–1865; *Pomocznik Poczt–Diriektora, Zawiadujuszczij Warszawskim Pocztamtom*). Po ustąpieniu Aleksandra Massona Frejgang otrzymał posadę naczelnika XIII Okręgu Pocztoowego w Królestwie Polskim (*Naczalnik XIII Pocztoowego Okruga Carstwa Polskogo*), którą sprawował w latach 1866–1871.

Nominacja Frejganga oznaczała dla poczty Królestwa ostateczną likwidację jej odrębności. Za jego rządów poczta Królestwa Polskiego została zunifikowana z rosyjską i zlikwidowana przez podporządkowanie jej rosyjskiemu Departamentowi Poczt i Telegrafów w Petersburgu⁴⁹.

---

⁴⁹ CZP 1864, nr 8, s. 1; „Rocznik Urzędowy Królestwa Polskiego” 1865–1868; *Przewodnik warszawski informacyjno-adresowy* 1869–1871; T. S u m a, *Urzednicy pocztowi*.